

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Adatok a külföldi tankönyvek ügyéhez.

A Tanítóegyesületek Nemzetközi Szövetsége (*Fédération Internationale des Associations d'Instituteurs*) április elején Bellinzonában megtartott II. nemzetközi kongresszusának napirendjén egy tankönyvkiállítás is szerepelt, amely hivatva lett volna mintegy nemzetközi keresztmetszetben azt a törekvést szemléltetni, amely a különböző országok tankönyveiben nyilatkozik meg a béke érdekében. E sorok írója a legnagyobb érdeklődéssel tekintett e kiállítás elé, de várakozásában alaposan csalódott, mert a részvétel felette hiányos és egyoldalú volt. Csehszlovákián kívül, amely vagy 70, a pedagógiai pacifizmus keretébe tartozó kiadvánnyal jelent meg, csupán néhány francia történelmi tankönyvre akadt, amelyről alább még megemlékezik. Amde ettől függetlenül a helyszínén sikerült egyéb idevágó érdekes és értékes nyomtatott anyagra szertenni, amelyet tanulságos voltánál fogva a következőkben röviden ismertet.

Méltán első hely illeti meg I. Prudhommeaux, francia egyetemi tanárnak egy rendkívül alapos és minden részletre kiterjedő tanulmányát,¹ amely adatokkal támogatva állítja elének azt a buzgó, lankadatlan és eredményes munkát, amelyet a francia tanítóság saját tankönyveinek revíziója érdekében kifejtett. A szerző rövid bevezetés után azon az anketten kezd, amelyet a tankönyvek felülvizsgálása ügyében a Carnegie-alapítvány még 1921-ben megindított. Ennek első kötete, amely felölelte a főbb hadviselő államokat, 1923-ban, új kiadásban 1925-ben jelent meg; a másik kötet, amely már 16 más, a háborúban részes országra is kiterjeszkedett, 1927-ben. E mozgalomhoz csakhamar csatlakozott a francia tanítóság is intézményes érdekképviselőivel, elsősorban a *Syndicat national des Institutrices et Instituteurs publics de France et des Colonies*, amely 78.000 tagjával a francia tanítóságnak mintegy kétharmadát foglalja magában. (Szerzőnk az 5. l. melleleg megjegyzi, hogy Franciaországban tankönyvek szerkesztése, kiadása és használata tekintetében szabad verseny uralkodik.) Az említett *Syndicat* a történelmi tankönyvek revíziója, illetőleg a gyűlöletes és uszító részletek kiküszöbölése érdekében átírással fordult a nevesebb kiadócégekhez, amelyek legalább részben (Hachette, Delagrave, Rieder stb.) megértéssel válaszoltak. Időközben a különböző tanítóegyesületek nem szüneteltették ezirányú tevékenységüket és mind nagyobb számban

¹ *Pour la Paix par l'École. Ce qui a été fait en France pour lutter contre les livres scolaires contraires au rapprochement des peuples. (1923—1928). Deuxième Edition. Nîmes, 1928. 38 p.*

pellengérezték ki a rossz (értsd háborús szellemű) tankönyveket. 1926-ban Párizs és a Szajna megye 12 tagú pedagógiai bizottsága megvizsgálta a népiskolákban legsűrűbben használt történelmi és olvasókönyveket és 26 munkát kifogásolt. Ezeknek teljes címét füzetünk a 14. l. közli, majd hozzávetőleg megállapítja, hogy közülük Mironneau *Choix de Lectures* c. 5 kötetből álló sorozata 1927-ig 4,694.000 példányban, Bouillot *Le Français par les textes* c. 6 kötetes iskolakönyve pedig 7,300.000 példányban kelt el. Ugyanakkor felvetődött az a gondolat, hogy ezt a mozgalmat egyidejűleg a többi államokban is le kellene folytatni. E tekintetben létre is jött a megegyezés a fent említett Tanítóegyesületek Nemzetközi Szövetsége keretében a franciák és a németek, illetőleg a *Syndicat* és a *Deutscher Lehrerverein* között. Kawerau Berlinben máris összeállította a kifogásolt német tankönyvek jegyzékét. Füzetünk további folyamán közli azoknak a könyveknek címeit, amelyeket 1924-től kezdve 1928-ig a *Boycottez les livres bellicistes!* (bojkottáljuk a háborús könyveket!) jelszó alapján a használatból kiküszöbölték. A *Syndicat* buzgó titkárának, M. Lapierre-nek szakjelentése meglegegedéssel állapítja meg a mozgalom sikerét, amely főleg azáltal válik szembetűnővé, hogy az új kiadásokból és az új tankönyvekből mindjobban kivész a háborús szellem és helyet ad a tárgyilagosságnak. Ez egyformán vonatkozik az olvasókönyvekre, a történelmi és földrajzi tankönyvekre és az állampolgári kötelességek vezérfonalaira. A régibb és újabb szövegek szószerinti közlése érdekes összehasonlításokra ad alkalmat. Ime csak egy folytatódó példa. 1921: „Németország, amely féltékenyen szemlélte Franciaország talpraállását az 1871-i katasztrófa után, újabb háborút akart... Ám, aki másnak vermet ás, maga esik bele... Ez a Kaiser II. Vilmos nagyon gonosz ember volt: az ő jeladására kitört a legborzalmasabb háború...” 1924: „Németország nem szűnt meg Franciaországgal szemben kihívóan viselkedni. Rosszakarató (*malfaisant*) császára hadat üzent nekünk.” 1926: „Németország és Ausztria kirobbantják a háborút. Ez a nagy háború, amelyet Ausztria, de főleg Németország akart, rettenetes volt és Európát lángba-vérbe borította.” Egy másik tankönyv 1926-ban már így ír: „A nagy háború 1914-ben kezdődött, 50 hónapig tartott és Európát a tönk szélére juttatta. 1914 július havában az osztrákok elárasztották Szerbiát, Oroszország, hogy pártfogoltját megvédelmezze, mozgósított. Németország, Ausztria szövetségese, hadat üzent Oroszországnak és Franciaországnak, Oroszország szövetségeseinek. Ezután Angolország üzent hadat Németországnak.” A szerző ezután még számos ilyen helyreigazító szöveget közöl, kitér a földrajzi tankönyvekre és fel-említi, hogy a *Petit Larousse Illustré* 1921-i kiadásában foglalt sovíniszta és lázító részletek is eltűntek az új kiadásból. Szemléjét azzal a kijelentéssel fejezi be, hogy Rabelais, Voltaire és Victor Hugo hazája ezzel a tisztítómunkájával követendő pél-

dát adott a többi országok nevelőinek is, de egyben figyelmezteti őket arra, hogy ne éljenek vissza azzal a jóhiszeműséggel, amelyről a franciák bizonyoságot tettek. Egy jegyzetben M. Prudhommeaux megemlékezik arról az idevágó könyvről is, amelyet dr. H. Pinow casseli tanár *Deutschland im Lichte ausländischer Schulbücher der Nachkriegszeit* címmel többedmagával még 1927-ben kiadott; helyteleníti azonban, hogy a szerzők csak az 1925 előtt megjelent francia tankönyveket vizsgálták át s nem vettek tudomást arról, hogy ezeknek egy részét időközben kivonták a forgalomból, másrészt újabb kiadásai már a szükséges módosításokkal jelentek meg.

M. Prudhommeaux alapos tanulmányából kiderül, hogy a franciák a tankönyvek tisztogatása ügyében a mi mozgalmuukkal ellentétes sorrendet követnek: először a saját portájukon csinálnak rendet. Elismerjük, hogy ez az eljárás első tekintetre önzetlenebbnek látszik, sőt felmerülhet az a gondolat, vajjon nekünk is nem kellene-e ebben az irányban is eljárni s ha nem akadunk semmi kifogásolni, kivetni valóra, ezt a körülményt ütőkártyaként ország-világ előtt hirdetni, noha ezzel eleve bizonyos elfogultságra számíthatunk. Ámde ugyanakkor, amikor a franciák „önzetlen“ eljárását az ő tanítóságuk javára írjuk, nem mulaszthatjuk el, hogy egyben rá ne mutassunk egy annál még súlyosab tényezőre, amely amaszt kiegyenlíti. Értjük azt, hogy a franciák és a többi győztesek mindent elértek, amit akartak, sőt részben még ennél is többet, tehát nemcsak hogy nem szorultak arra, hogy a „legyőzöttekkel“ szemben gyűlölséget szítsanak, hanem ellenkezőleg legsajátabb érdekük, hogy a háborús pszichózis náluk és szövetségeseiknél, de nálunk is elüljön, mert ez biztosítja legjobban a mai állapotot, azt, hogy hódításaikat zavartalanul továbbra is megtarthassák. A fent említett és megdicsért „önzetlenség“ tehát a valóságnak ezen elgondolásában inkább önzésnek bizonyul. Ez az anyagi és erkölcsi szempont viszont a legyőzöttekre nézve nem áll fenn. Sőt, ha pl. Franciaország egy már helyreigazított tankönyvében szabadon hivatkozhatik arra, hogy a versaillesi béke folytán *visszanyerte* Elzászt és Lotharingiát,² akkor talán nekünk sem fogják irredentizmusnak felróni, ha megemlítjük, hogy mit *vesztettünk* területben, lakosságban, gazdasági és ipari terményekben stb. és ha térképeinken feltüntetjük Csonka-Magyarország mellett Nagy-Magyarországot is. A történelem tanításában pedig sem vitathatja el tőlünk azt a jogot, hogy dicső multunkra hivatkozzunk.³

² *La France victorieuse obtenait la restitution de l'Alsace et de la Lorraine* (l. Prudhommeaux, 31. l.).

³ Ezt a jogot és kötelességet francia szerzőnk is hangsúlyozza, mondván: „Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a legbiztosabb módja annak, hogy a gyermeket az emberiségnek magas eszméjére felemeljük, az, ha meggyőzzük arról, hogy a magaslatok elérése érdekében folytatnia kell azoknak a munkáját, akik őt az életben megelőzték és arról, hogy méltónak kell maradnia ősei legjobbjaihoz“ (l. Prudhommeaux, 11. l.).

Egy másik fontos kezdeményezés a tankönyvek ügyében a Népszövetségtől indult ki, amelynek kebelében fennálló „szellemi együttműködés bizottsága“ 1925 július 29-én elfogadta a következő határozatot: „Tekintettel arra, hogy a népek szellemi közeledésének egyik leghatékonyabb módja az, hogy a tankönyvekből kiküszöböljük vagy enyhítsük azokat a részleteket, amelyek egyik ország ifjúságában elvethetnék a többi országgal való megismerés csiráit; tekintettel továbbá a bizottságnak ama meggyőződésére, hogy immár nem vonhatja ki magát sokáig e kérdés tanulmányozása alól, amelynek tárgyalását mind saját tagjai, mind külső tényezők sürgetik, amelyek nehézségeivel azonban tisztában van, — felkéri a nemzeti bizottságokat, hogy egyelőre szűkebb keretben működjenek közre a következő tervezet szerint, amelynek rendkívül tág kerete alkalmas arra, hogy a nemzeti érzékenységek dolgában táplált aggályokat eleve szétoszlassa: a) Ha valamely nemzeti bizottság kívánatosnak tartja, hogy egy, az országára vonatkozó és iskolai használatra rendelt idegen szöveg megvizsgáltságát abból a szempontból, amelyre ez a határozat vonatkozik, akkor ezt a kérdést annak az országnak nemzeti bizottságához intézi, ahol az illető szöveget tanítják, egyben a lehetőség szerint kellő rövid megokolással előterjeszti a kívánt értelemben szerkesztett saját javaslatát. b) Minden nemzeti bizottság, amelyhez egy, a jelzett értelemben szerkesztett közvetítő indítvány érkezik, azt, ha lehetséges, elfogadja és esedékeségekor értesítést küld azokról a barátságos és magánjellegű lépésekről, amelyek a szerzők vagy kiadók részéről a kívánt helyesbítést maguk után vonhatják. Ha a kísérlet kedvező eredménnyel járt, a bizottság ezt közli az illető nemzeti bizottsággal és a nemzetközi bizottsággal. Ellenkező esetben nem köteles sem az eljárás sikertelenségét, sem saját közvetítésének elhárítását megokolni. c) A kívánt helyesbítések kizárólag olyan, bizonyossággal megállapított tényekre vonatkozhatnak, amelyek az ország földrajzát vagy közművelődését illetik; ilyenek az életfenntartás anyagi feltételei, természetes erőforrások; a lakosság erkölcsi és szokásai, tudományos, művészeti, ipari és közgazdasági fejlődés, hozzájárulás a nemzetközi művelődéshez, az emberiség jólétéhez stb. Határozottan tilos olyan kérések vagy helyesbítések előterjesztése vagy elfogadása, amelyek erkölcsi, politikai vagy vallásos tényezők szubjektív méltatására tartoznak. d) Minden nemzeti bizottság egyidejűleg felhívandó, hogy közölje azokat a kiadványokat, amelyek az idegeneket legjobban tájékoztatják országuk történetének, közművelődésének és helyzetének mai állapotáról.“ Ehhez a fontos és körültekintő javaslathoz a Népszövetség a következő megjegyzést fűzi (u. o. 30. l.): Az iskolakönyveknek s főleg a

L. Comment faire connaître la Société des Nations et développer l'esprit de Coopération internationale (Genève, 1927. 16—17., 30. l.: Proposition Casares).

történelmi tankönyveknek a felülvizsgálata nyilván kívánatos, de felette kényes (*délicate*). A Népszövetségnek bármilyen, még pusztán tanács útján való beavatkozása abba, hogy hogyan írják meg a nemzeti történelmet, csakhamar maga után vonná az érdekelt nemzet polgárainak heves tiltakozását, aminek lehetőségét egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni... A tankönyveknek ez a felülvizsgálata lassú és kényes munka marad s a nemzeti bizottságok nem mindenütt alakultak még meg és nem mindenütt működnek. Úgy látszik, hogy ez a kitűnő szervezet majd csak a jövőben működhetik. Addig is az albizottság többet remél attól az üdvös tevékenységtől, amelyet országaikon belül azok a személyek és csoportok fejtenek ki, amelyek a nemzetközi együttműködés kellő szellemével rendelkeznek iskoláikban használt könyveiket illetőleg.

Visszatérve a bellinzonai kongresszusra, mint már említettem, a cseheken kívül csak a franciák vettek részt a kiállításon néhány történelmi tankönyvvel, amelyekből közöljük a következő tanulságos részleteket. *Nouveau Cours d'Histoire par Rogie, Despiques, Mignot. Cours supérieur. Histoire de France et éléments d'histoire générale des origines à nos jours. (Les éditions Rieder, 7 Place Saint-Sulpice, Paris, 436 l.)* XI. fejezet. „A nagy háború“ (389—422. l.): a pangermanizmusról szólva, „hogy Németország a világon mindenek felett áll“, „elve, hogy az erő teremti meg a jogot“, „hegemóniáját ki akarja terjeszteni az egész világra, Németország Közép- és Balkán-Európa annexióját tervezte.“ A háború után (417. l.): „a nemzetiségi elvet nem tartották mindenütt tiszteletben... az új Európát állandóan fenyegetik újabb viszályok.“ 419—20. l.): „Európának mindeme területi módosításai Wilson elnök tervének szellemében történtek, amely szerint a népeknek joguk van önmagukkal rendelkezni. A valóságban fontos etnikai csoportok nem élvezték ezt a jogot és kisebb nemzeti kisebbségeket alkotnak a mai államokban: Magyarok Szlovákiában és a román Erdélyben.“ Egy másik könyv, *Gauthier et Leschamps: Leçons complètes d'histoire (Librairie Hachette, nouvelle édition, 353. l.)*. A világháborúról (314—25. l.). 314. l.: „Szerbiát minden jóhiszeműség ellenére tették felelőssé a gyilkosságért.“ Szerbia elfogadta a feltételeket, de azért Ausztria-Magyarország megszakította a tárgyalásokat. *Cours moyen et supérieur, préparation au certificat d'études, par A. Aymard, inspecteur de l'enseignement primaire (Hachette, 1927.)*. A nagy háború (158—63.). 159. l.: „Az 1914-i háború főoka a német büszkeség, ürügye pedig Ausztria és Szerbia viszálya volt.“

A Tanítóegyesületek Nemzetközi Szövetsége 1928 április 14—16-án Berlinben tartott kongresszusán a következő határozatot fogadta el a háborús szellemű iskolakönyvek és a tanításban követendő nemzetközi részrehajlatlanság ügyében: „A Szövetség ajánlja a hozzátartozó egyesületeknek, hogy egyidejűleg ne csupán a háborús szellemű (*belliciste*) művek

ellen indítsanak hadjáratot, amelyek ahelyett, hogy a történelmi igazságot keresnék, vak gyűlöletet és alapnélküli bizalmatlanságot igyekeznek kelteni, hanem kongresszusaikon tanulmányozzák azokat a módokat is, amelyek lehetővé teszik elfogulatlan nemzetközi szellemben szerkesztett iskolakönyvek, nevezetesen olvasókönyvek, a történelem, a földrajz és a polgári jogok és kötelességek tanítására alkalmas tankönyvek kiadását. Evégből az egyesületeknek a titkárság közvetítésével alkalom kínálkozik adatok beszerzésére a többi egyesületek részéről, hogy így azután az idegen országok közreműködéséről valóságos képet nyújthassanak a gyermekeknek. Ugyanakkor elfogadták azt az indítványt, amelynek értelmében a jövő évi kongresszus napirendjébe a következő tétel veendő fel: „Az iskola a népek kiengesztelődésének szolgálatában.” Ezt a tételt a német tanítóegyesületeknek 1929 május havában Drezdában tartott nagygyűlése is behatóan megvitatta.

Befejezésül közlöm, hogy a bellinzoni kongresszuson útját igyekeztem egyengetni egy másik eljárásnak, amellyel a többiek mellett ennek a súlyos problémának közelébe férközhetünk. Értem a személyes érintkezést, a közvetlen kapcsolatokat. Ezirányú kísérleteim eredménnyel biztatnak. Érintkezésbe léptem valamennyi, a kongresszuson képviselt ország delegátusaival, elsősorban az utódállamok képviselőivel, akik kellő megértéssel voltak az ügy iránt. Címzett névjegyeink kicserélése után abba a helyzetbe jutottunk, hogy az érintkezést a kongresszus után is fenntarthatassuk és alkalmmilag érvényesítsük. Ezeket a címeket a Magyar Paedagogiai Társaság külföldi tankönyvi bizottságának azzal az őszinte kívánsággal bocsátom rendelkezésre, hogy azoknak minél nagyobb hasznát lássák.

Kemény Ferenc.

Comenius cseh-francia megvilágításban.¹

Comeniusnak semmi közelebbi érintkezése, kapcsolata nem volt Franciaországgal, a francia nevelés- és oktatásügy vezetőivel, munkásaival. Viszontagságos élete folyamán, amely oly sokfelé hánytá-vetette őt, csupán egyszer lett volna alkalma Franciaországba eljutni s talán a francia oktatásügy alakításába is tevékenyen befolyjni: 1642 június havában Saint-Romain márki, Richelieu bíbornok nevében Angolországból, hol akkor működik, Franciaországba hívja; Comenius habozik, választát Hübnerrrel küldi. Párizsba, aki azonban már halálos ágyán találja Richelieut s titkárájától csupán annyit sikerült megtudnia, hogy a bíbornok pansophiai iskolát szeretett volna

¹ Jean Amos Comenius (Komenský). Sa vie et son oeuvre d'éducateur. Par Anna Heyberger, prof. au collège de Coe (U. S.). Paris, librairie anc. H. Champion, 1928. 280 pp. in 8°.